

משמעות השם פסח

הרב יואל מנוביץ'

ראש הישיבה

ככל חג, גם לחג הפסח יש כמה שמות. אחד השמות היותר ידועים ויסודיים הוא חג ה'פסח'. המאמר הבא מבקש להבין את מקור השם ומשמעותו, ובאמצעות זאת להבין ולהעמיק במהות החג.

מכל שמותיו של החג, 'פסח' הוא השם המוכר ביותר אך גם, לכאורה, הפחות מובן שבהם. לראשונה מוזכר השם 'פסח' בפרשת החדש (שמות יב, א-ד):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאָרְץ מִצְרַיִם לֵאמֹר. הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֹאשׁ חֹדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה. וַדְּבַרוּ אֵל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֵשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבַיִת אֶבֶת שֶׁה לְבַיִת. וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִשֶׁה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הִקְרֹב אֵל בַּיִתוֹ בְּמִכְסַת נִפְשׁוֹת אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ תִּכְסּוּ עַל הַשֶּׁה.

המצווה, אם כן, היא לקחת שה בעשירי לחדש הראשון - חדש ניסן, בכדי לקיים בו את מצוות הקרבן בארבעה עשר לחדש. הפסוק הבא (יא) מגלה לנו באיזה קרבן מדובר: "וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחֻזֶן פֶּסַח הוּא לֵה". ההסבר לשם מצוין בפסוקים הבאים (יב-יג): "וְעִבְרָתִי בְּאָרְץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהַפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאָרְץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעַשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה'... וְרִאִיתִי אֶת-הַדָּם, וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם..." על פניו, פסח הוא שם שולי: שם המיוחס לפעולה מסוימת, ולא מהותי-עקרוני שעל שמו ראוי הקורבן או החג להיקרא: במכת בכורות הקב"ה פסח על בתיהם של ישראל. לכאורה מסיבה טכנית היות ובתי ישראל ובתי המצרים היו סמוכים, פסח ה' על בתי ישראל ולא הכה אלא את בכורי מצרים לבדם.

יציאת מצרים העיקר

רבי יהודה הלוי, בסעיפים הראשונים בספר הכוזרי, משתית את יסוד האמונה הישראלית על נס יציאת מצרים. כשמגיע מלך כוזר אל החבר לאחר ברור מול חכמי שאר הדתות, סח לו החבר את עקרי אמונתו: "אני מאמין באלוקי אברהם יצחק ויעקב אשר הוציא את בני ישראל באותות ובמופתים ממצרים וכלכלם במדבר והנחילם את ארץ כנען". שורש האמונה אינו מתחיל בבריאת העולם והאדם כפי שמחייב שכל האדם. יציאת מצרים היא הנקודה בה מופיעה האמונה הישראלית. דבר זה מודגש בדבריו של החכם על אמונתו ב'אלוקי אברהם יצחק ויעקב אשר הוציא את בני ישראל ממצרים' ולא 'אלוקי השמים והארץ'. הטעם לכך, כפי המשך דברי החבר הוא ש: "חייב התורה עלינו הוא מצד מה שהוציאנו האלוה ממצרים ומצד היות לו התחברות עמנו בהיותנו סגולת בני האדם". עם ישראל מתחבר עם בורא עולם ביציאת ממצרים, קודם למתן תורה, וכפי שאכן מופיע בדבר הראשון של מתן תורה: "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם".

את היסוד הזה, זכירת יציאת ממצרים, יסוד המזיק אותנו למצווה יומיומית ולמצוות ליל הסדר, ננסה לברר בדברים הבאים ולצורך כך נשיב אחר במעט את גלגל הזמן אל הזמן שטרם היציאה.

שאלותיו והתנהגותו של משה

המפגש הראשון של משה רבנו ואהרן עם פרעה בסוף פרשת שמות לא משיג תוצאות מוצלחות. העם קורא למשה ואהרן וטוען כנגדם: "יָרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאֵשְׁתֶּם אֶת רֵיחֲנֹנוּ בְּעֵינֵי פְרֹעֶה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לְתֵת חֶרֶב בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ" (שמות ה, כא). משה שב ופונה לה': "ה' לָמָּה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי" (שם, כב).

שתי שאלות שואל משה: למה הרעותה ולמה שלחתני. אך משה מעלה תהיה נוספת בדבריו: "וּמֵאֵז בְּאֵתִי אֵל פְּרֹעֶה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ" (שם, כג). למה צריך ייסורים? ולמה בסופו של דבר אתה לא מציל את העם? על הדברים הללו עונה ה' למשה: "עַתָּה תֵרְאֶה אֲשֶׁר אֲעֲשֶׂה לְפְרֹעֶה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחֶם וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרָשׂם מֵאֶרֶצוֹ" (שם ו, א). ריבונו של עולם משיב: סבלנות אתה תראה את הישועה ואת אובדן הרשעים. לשאלת 'למה הרעותה', מדוע נצרכים ייסורים, לא נתנה תשובה. המשך הדברים הוא בפרשה הבאה, פרשת וארא:

וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה': וַאֲרָא אֶל אֲבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׂדֵי וְשָׂמִי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם: וְגַם הִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם לְתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת

אֶרֶץ מִגְרֵיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָּהּ: וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נִאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים
אֹתָם וְאֶזְכֶּר אֶת בְּרִיתִי.

שמות ו, ב-ד

חלק מהפרשנים, ובתוכם רש"י, פירשו את הדברים לא כהמשך, אלא כגערה במשה רבנו. אנו מבקשים לבאר את הדברים באופן בהם אולי יהיו הם מעין מענה לשאלה שנתורה פתוחה, שאלת 'למה הרעותה'. 'וְנִאֲרָא אֶל אֲבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשְׁמֵי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם'. ישנו הבדל בין התגלות ה' אל האבות אז ובין התגלותו עתה. בין שמי ה' לאל שדי. שעה זו היא שעה של חידוש שכמוהו עדיין לא היה כמוהו בעולם והחידוש הזה מתבטא בהופעת שם חדש. עד עכשיו היו אבות, מכאן ואילך יש מדרגה חדשה. עד עכשיו היה אל שדי, ומעכשיו שמי ה'. איזו מדרגה חדשה מופיעה בעולם?

בהמשך הפסוקים אומר ה' על קורבן פסח:

וְעִבְדֶּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל
אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֹשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה'. וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אֹתָם שָׁם
וְרִאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַפְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם.

שמות יב, יב-יג

פשט דברי ה' הם כך: כשאני הולך להרוג את בכורי מצרים בכורי עם ישראל לא יהרגו. לכאורה צריך לשאול: למה שתהיה סברה שהם כן יהרגו?! הלא כל ה'מבצע' הזה אינו אלא לצורך הצלתם?! , אכן רש"י חש בשאלה הזו ולכן מיד כתב: "ואתם לא תצאו וגו' - מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער". מעין זה כתב הרב ב'אורות המלחמה': "מלחמה בעולם, אנדרלמוסיה באה לעולם, זמיר עריצים, טוב ורעים נהרגים". מיהו אותו ה'משחית' המסתורי עליו מדבר רש"י? והלא 'אין עוד מלבדו'?

קושי זה מתחדד עוד יותר לאור המופיע בפרשת 'כי תשא'. משה רבנו עולה להר סיני לקבל את התורה וריבונו של עולם מספר לו שעם ישראל חטאו בעגל. מיד מתפלל משה לפני ה': "וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לְמָה ה' יַחַרָּה אַפָּךְ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: לְמָה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהָרֹג אֹתָם בְּהָרִים וּלְכַלְתָּם מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה שׁוֹב מִחֲרוֹן אַפָּךְ וְהִנָּחַם עַל הָרָעָה לְעַמְּךָ" (שמות לב, יא-יג). ה' מקבל את הבקשה: "וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ" (שם, יד). משה יורד מההר ורואה את העגל, וברגע שהוא רואה את העגל הוא שובר את הלוחות. לכאורה, חטא העגל כבר נמחל, אז מדוע שובר משה את הלוחות?! מי התיר לו לשוב את הלוחות? הרי הלוחות

אינם של משה אלא של בורא עולם. כל העולם חיכה ליום השישי ו' סיוון לקבלת לוחות. לאחר מכן משה רבנו שואל את אהרן מה קרה. וכי אין משה יודע?! הרי הוא כבר שמע מה' כשהיה על הר סיני. הוא ירד מההר ראה את העגל כאילו משהו התחדש לו והוא שבר את הלוחות. עכשיו הוא שואל עוד פעם את אהרן מה קרה, ואהרן מספר לו מה קרה וזו כבר הפעם השלישית שמשה יודע מה קרה. בכל אופן, בשלב הזה קובע משה שאם אלו הם פני הדברים, צריך להרוג את כל מי שעשה את העגל. אך מה בדיוק קרה משעה שמשה שמע מה' על החטא הנורא עד שעה שראה זאת בעיניו, ומה קרה משעה זו עד ששמע זאת מאהרון, תשובות לשאלות אלו נשארו חבויות.

בין שם שדי לשם היה

יש הבדל עצום בין שם אלוקים לאל שדי לבין שם הויה. יש הבדל בין מידת דין למידת רחמים. מידת הדין מדברת תמיד על הפער הגדול בין הפוטנציאל, עומק הרצון, איך שהמציאות צריכה להיות, לבין המימוש בפועל. ניתן לומר שזוהי הבעיה בעולם - הפער. אכן, הפער הזה 'ייסגר' לעתיד לבוא במהרה בימינו, אז תתחדש מציאות שלמה, אחידה והרמונית, אבל עד אז, תפקידה של מידת הדין הוא לדבר על הפער, על חוסר המימוש. כשהמציאות כולה וכנגדה בני האדם היכולים לממש את המציאות כפי ערכה האמיתי עומדים לפני מידת הדין, וכל עוד אין מימוש, באה מידת הדין ותובעת את עלבונה של המציאות החסרה. מידת הדין תובעת, מידת הדין עומדת מבחוץ "כי אלוקים שופט". מידת הדין היא מציאות שבה אלוקים מסתכל על המציאות מבחוץ, שופט אותה. ואם המציאות - הבחיריים במציאות, הווי אומר, יצורי האנוש - לא נוהגים כראוי, מיד מופיע העונש. לענייננו, על פי מידת הדין אם יש לוחות ויש עם ישראל, בשעה שאין ישראל מקיימים את הכתוב בלוחות, צריך לשבור את עם ישראל. הלוחות הם האמת המוחלטת ולכן הן אלה שצריכות להישאר.

"וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי" - אל שדי: 'שאמר לעולמו די' - יש גבול לעולם. למציאות יש תוקף, היא קבועה, היא קיימת, היא חזקה. "וְשָׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם" - שם ה', השם הפרטי, שם שדרכו אפשר לראות את שם הויה שבכל המציאות, גם כשהפוטנציאל לא ממומש. כשהמציאות אינה עומדת בצורה תקיפה, אפשר לחולל ניסים, אפשר לגלות שבעצם המציאות לא היא הקבועה, אלא מי שעומד מאחוריה. המדרגה המתחדשת עתה היא מדרגת שם הויה. מציאות חדשה עם חוקים חדשים.

בכדי לחדד את הנקודה נציין את דברי המלבי"ם שבא לברר את מה שהזכרנו לעיל שהקב"ה לא ענה למשה על השאלה למה הרעותה:

והייתה הנבואה על ידי שם שדי, ששם זה שמורה שאמר לעולמו די וגבל ומדד וקצב חוקי הטבע, כי מצד שם הווייה אין די ואין גבול וקצב, כי בו יפליא פלאות ויחדש אותות ומופתים כפי רצונו הבחירי שאין לו סוף, וע"י שהשיגו נבואתם ע"י אספקלריא שאינה מאירה ראו מראה ודימיון, כמ"ש וארא אל אברהם וכו' שראו מראה ודימיון כי היתה הנבואה באל שדי, אבל בשמי ה' שהיא הנבואה באספקלריא המאירה ששיגו את האלוקות שלא דרך חלונות העולמות ולא ע"י מחזה המדמה שאז לא יראו שום מחזה ודימיון רק ישיגו השגה מדעית בחלות השפע מאין סוף בעצמו על כח השכל לא נודעתי להם... וכן ההנהגה עד השעה ההיא תכף אמר לו אני ה' שהוא ההצגה שם הויה. וכן שההנדה היא משה לדורות יהיה על ידי שם הויה שאין לו שום קשר עם הטבע וחוקותיה כי בדור המדבר עשה ניסים נגלים ונפלאות גדולות וכבריא העולם שברא שלא היו וזה מיוחס לשם הויה שהוא למעלה מן הטבע וחוקותיה, וזה היה גם כן תשובה עמ"ש למה הרעותה לעם הזה, כי בסדר ההנהגה לפי חוקי הטבע היה ראוי שבעת תור הגאולה יקל עול השעבוד מעליהם, וכמ"ש בירושלמי (פ"ק דברכות) שמדמה גאולת ישראל לעלית השחר, כמו שבעלות השחר יזרח האור מעט מעט בהדרגה כן גאולת ישראל תחילה וישב מרדכי לשער המלך ואח"כ ליהודים היתה אורה, וזה רק בעת שתהיה הגאולה ע"י ניסים נסתרים כמו שהיה בימי מרדכי, אבל בסדר ההנהגה הניסית יהיה בהפך שבעת הגאולה יגדל הגלות והשעבוד ולידה תהיה מתוך חבלים גדולים, ומאופל גדול מעוף צוקה יבוא אור שבעתיים.

ביום הזה, בט"ו בניסן, יהיה יום לידה, תיוולד פה פתאום מציאות חדשה, שם הויה. עד היום היו גדולי עולם, אברהם אבינו יצחק ויעקב, אבל ה' התגלה רק באל שדי. את שמו, את השם, את המהות, אי אפשר לגלות גם לגדולים ביותר. שם, ומהות, אפשר לגלות רק למשה הרבה יותר גדול. התוכן הזה שיקרא בסופו של דבר 'עם ישראל' ש"ט בניסן הוא יום הולדתו, הוא אידיאה גדולה וארוכה על פני דורות רבים, עם מטרות גדולות, עם פוטנציאל עצום ובשביל כל זה צריך סבלנות ומתינות עד המימוש הסופי. **והתוכן הגדול והארוך הזה הוא שם הויה.** אין אדם פרטי יכול להכיר את 'שמי ה'". אפילו לא משה רבנו. נבואתו - רק מכח ישראל.

המציאות החדשה המופיעה עתה היא מציאות ושמה ישראל. בעומק העניין ידובר על מציאות של מידת הרחמים, מידה שיכולה 'לסבול' את העולם. מידה האומרת שלמרות שהמציאות לא מממש את הפוטנציאל יש בה תוכן רוחני לעד. הופעת הבחינה הזו היא מעין לידה. וכמו בכל לידה, גם כאן יש 'רעשי רקע' או בשפה הרפואית - צירי לידה. משמעות העניין היא שכשם שבלידה הילד מופיע 'פתאום' ללא תכנון מדויק ומפורט לשעה, זמן או מקום, כך גם הופעת המדרגה החדשה במציאות היא אינה תלויה בזכות או בתכנית אלא 'פתאום'.

בכך יובנו דברי רש"י על המשחית שאינו מבחין בין צדיק לרשע - כשמידת הדין פועלת בעולם יכול להיות נגף גם בעם ישראל. מידת הדין יודעת למצוא סיבה לתלות אשם אפילו בצדיקים וכדברי המדרש המפורסם "הללו מגודלי בלורית והללו מגודלי בלורית, הללו ערלים והללו ערלים וכו'". ביותר מתחדדים הדברים על רקע דברי הנביא יחזקאל המגלה ומתאר לאוזנינו פרטים מופלאים על האופן שבו נולדה המדרגה החדשה הזו של המציאות:

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים בְּיוֹם בְּחָרִי בְּיִשְׂרָאֵל וְאָשָׂא יָדִי לְזָרַע בֵּית יַעֲקֹב וְאָוָדָה לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאָשָׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. בְּיוֹם הַהוּא נִשְׂאֲתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ אֲשֶׁר תִּרְחִי לָהֶם זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת. וְאָמַר אֲלֵיהֶם אִישׁ שְׂקוּצִי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וּבְגָלוּלֵי מִצְרַיִם אֶל תִּשְׂמְאוּ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. וַיִּמְרוּ כִּי וְלֹא אָבִו לְשִׂמְעָה אֵלֵי אִישׁ אֶת שְׂקוּצִי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֵת גְּלוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזְבוּ וְאָמַר לְשִׂפְף חֲמַתִּי עֲלֵיהֶם לְכָלֹת אִפִּי בָהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם.

יחזקאל כ, ו

באמת - אין סיבה. אין סיבה לגאול, אין סיבה להציל, ולכאורה צריך להשחית. הנביא ממשיך: "וְאָעֲשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הַחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִמָּה בְּתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְאֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶבְאֵם אֶל הַמִּדְבָּר". ביחזקאל פרק ט"ז הדברים יותר מפורשים: "וּמוֹלְדוֹתֶיךָ בְּיוֹם הוֹלְדָת אֶתְךָ לֹא כָרַת שְׂרָף וּבְמִים לֹא רַחֲצָתָ לְמַשְׁעֵי וְהַמְלַח לֹא הִמְלַחְתָּ וְהַחֶתֶל לֹא חִתַּלְתָּ". נולדה תינוקת, נולד עם ישראל, ואין מי שיטפל בו. זרקו אותו ברחוב וכתינוק שנמצא בפח אשפה הוא לא מחותל ולא רחוץ, וכולו מלא דם. "לֹא חֶסֶה עֲלֵיךָ עֵינַי לְעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחַמְלָה עֲלֵיךָ וְתִשְׁלַכִּי אֶל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגַעַל נִפְשֶׁךָ בְּיוֹם הַלְדָת אֶתְךָ: וְאָעֲבֹר עֲלֵיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאָמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאָמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי". מסתכל הקב"ה על התינוקת הזרוקה שם ואומר 'בדמיך חיי'. ישראל הם כתינוקת זרוקה, מטונפת, מלוכלכת, זה באמת לא מראה מלבב. איזו סיבה יש לאהוב תינוקת כזו? אבל! מי שאומר "בני בכורי ישראל" לא צריך שום סיבה. למה אני מחבק את התינוק שלי? "בדמיך חיי". זה הגנים שלי. 'בדמיך', במובן הכי פשוט, בעצם הדמים שלך, בעצם החיים, בגלל זה שאתה, אתה, זה הכל, בלי שום סיבה. חז"ל, שדרשו את הפסוק 'בדמיך' - בזכות שני דמים, בדם מילה ובדם הפסח, כביכול 'קלקלו' קצת את הפסוק. לכאורה פשט הפסוק הרבה יותר חד מחז"ל, 'ואומר לך בדמיך חיי' - בעצם הדם בעצם החיים. לא צריכים להיאחז באיזה משהו 'דתי'. בדמיך חיי - בעצם החיים. ישנה סגולה בלתי תלויה והיא, כדברי הפסוק, בעצם החיים. "רַבְּכָה פְּצַמְתָּ הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךָ וְתַרְבִּי וְתַגְדְּלִי וְתַבְּאִי בְּעַדִּי עֲדָיִים שְׂדֵיִם נִכְנֹו וּשְׁעָרָךְ צָמְחָה" (יחזקאל טז, ז). - אותה התינוקת האסופה מן האשפתות עתה כבר נערה. אולי עכשיו יש בה סיבה למציאת החן? ממשיך

הפסוק: "וְאֵת עֶרְסָם וְעֶרְיָהּ". "וְאֶעְבֵּר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶה וְהִנֵּה עִתָּךְ עֵת הַיָּדַיִם וְאֶפְרֹשׁ כַּנְּפֵי עֲלֶיךָ וְאֶכְסֶה עֲרוֹתֶיךָ וְאֶשְׁבַּע לְךָ וְאָבֹא בְּבְרִית אִתְּךָ נְאֻם ה' אֱלֹקִים וְתִהְיֶי לִי" (יחזקאל טז, ח). 'עת דדים' זה הזמן של הדוד, של האוהב. הדוד החליט לקחת את הרעיה. מי יכול לעצור אותו? ! זהו זה, ברית חתונה בלי שום סיבה. אהבה ממבט ראשון. רק אחרי זה - "וְאֶרְחֶצֶךָ בְּמַיִם וְאֶשְׁטֶף דְּמִיךָ מֵעֲלֶיךָ וְאֶסְכֶּךָ בְּשֶׁמֶן: וְאֶלְבִּישְׁךָ רִקְמָה וְאֶנְעֵלְךָ תְּחָשׁ וְאֶחְבֹּשְׁךָ בְּשֵׁשׁ וְאֶכְסֶף מָשִׁי: וְאֶעֱדֶךָ עֲדֵי וְאֶתְנֶה צְמִידִים עַל יְדֵיךָ וְרִבִּיד עַל גְּרוֹנְךָ" (יחזקאל טז, ט-י).

זו המציאות בלי שום סיבה, לא על פי דין. אבל כן בייסורים, הלידה מוכרחת להיות. אלו עומק דברי המלבי"ם. המלבי"ם לא הביא את הפסוקים מהנביא יחזקאל אבל זה המקור. כי אין סיבה. בכדי להראות שזה מוחלט. בכדי לחדד את הנקודה שעניינה הוא להראות שמדובר בהופעה אלוקית מוחלטת.

מילה ופסח - שייכות פרטית ושייכות לאומית

אי אפשר להקריב קרבן פסח בלא למול. אפשר ליטול לולב בלא להניח תפילין, ואפשר לקיים את השבת בלי לקיים מצוות אחרות, אין עברה מעכבת מצווה. אבל אי אפשר להקריב קרבן פסח בלי למול! מדוע יצא דין זה מהכלל? בכדי לענות על שאלה זו יש לרדת לעומק הטעם של קרבן הפסח.

קרבן פסח מייצג את הצד הלאומי: צריך להימנות עליו בחבורה, הוא נאכל בחבורה, הוא נשחט יחד עם כל ישראל בעזרה. ברית המילה מייצגת את הצד הפרטי - כל יהודי החתום בחותם קדש של ברית אישית מול ה'. קרבן פסח וברית המילה תלויים אחד בשני ומשמעות הדבר היא שלא יכולה להיות שייכות לאומית בלא שייכות פרטית.

אדם העובר על לאו מן התורה נענש במלקות. לעומת זאת, המבטל מצוות עשה חיובו הוא בהבאת קרבן. אין עונש על ביטול עשה: אדם לא החזיר אבירה, אדם לא נטל לולב, אדם לא אכל מצה בליל הסדר, על כל מצווה שבטל - מחויב בהבאת עולה. הכלל הזה תקף בכל המצוות חוץ משתי מצוות. המצוות הללו הן מצוות פסח ומצוות מילה. בשניהם, המבטל את שתי המצוות הללו ענוש כרת, לא פחות מכך! העובר על לאו מן התורה מגלה שהוא אינו שייך לעצם החיים. הוא הוציא את עצמו מן הכלל וממילא ברור מדוע עונשו לעיתים מגיע עד כדי מיתה ולעיתים אפילו כרת. במצוות עשה לעומת זאת, המבטל את המצווה לא הוציא עצמו מן הכלל אלא רק מנע עצמו להתעלות למדרגות גבוהות יותר, וכלשונו של הרמב"ן: "מצוות לא תעשה הם להישמר מלפגום ומצוות עשה הם להוציא את העבר".

בניגוד לאמור, ישנן שתי מצוות עשה שאם האדם לא מקיים, לא רק שאינו מוסיף אהבה, אלא הוא אינו בכלל החיים וכאילו אינו 'בדמייך חי'. זהו עומק דרשתם של חז"ל על

'בדמיין חיי' - בדם מילה וברם פסח - עצם החיים, הנקודה הכי בסיסית שלהם היא המפגש של השייכות - העצמית, מצוות המילה, והכללית, מצוות הפסח. אגב, זוהי הסיבה שבערב הכניסה לארץ, לקראת ירושת הנחלה, מקיימים ישראל את שתי המצוות הללו, פסח ומילה, ארץ ישראל היא המקום שמגלה את השייכות הזו, הפרטית - אישית והכללית - לאומית - בניגוד למדבר שם לא מלו ולא עשו פסח.

מעמד הר סיני וחטא העגל

ה' מצווה את יהושע "שוב מל אֶת פְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִית" (יהושע ה, ב) מה פירוש 'שנית'? הפשט הוא שהפעם הראשונה שבה מלו את העם הייתה במצרים, ועכשיו, אחרי שנות המדבר זוהי הפעם השנייה שבה נימולים ישראל. חז"ל במדרש בוחרים לבאר אחרת, על פי המשך הפסוקים שם: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גְּלוּתִי אֶת חֲרַפְתּוֹ מִצְרַיִם מֵעַלְיָכֶם" (שם, ט), מהי חרפת מצרים? אומרים חז"ל, שכשיצאו בני"מ מצרים אמר להם פרעה אל תסעו, לא כדאי לכם: "ראו כי רעה נגד פניכם" (שמות י, י) ורש"י שם הביא את המדרש האומר ש "כוכב אחד יש ששמו רעה. אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה". בהמשך, כשחטאו ישראל בעגל אמר משה 'למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם'? עמד והתפלל עד שכתוב 'וינחם ה' על הרעה'. ומוסיפים חז"ל שכשבאו לימול בכניסה לארץ הוסר אותו דבר שאמר פרעה: 'ברעה'. למה מרמזים חז"ל בלשונם?

בפרשת כי תשא עולה משה לקבל את הלוחות ובינתיים עם ישראל חוטא בעגל. שייכות עם ישראל להקב"ה אינה מתחילה ממעשיהם, היא מתחילה מהסגולה, היא מתחילה מיציאת מצרים. "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". שהות משה בהר היא התקופה בה מתבררת בעצם השאלה האם חטא העגל מגלה שפרעה צדק, שאכן, "רעה נגד פניכם", דהיינו שבמהות עם ישראל אין מדרגה עצמית מיוחדת, או שמא החטא הוא 'מקרי', ועצמיות ישראל היא שייכות מוחלטת אל האלוקי.

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּךְ רֵד פִּי שַׁחַת עֲמֹךְ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. סרו מהר מן הדרך אֲשֶׁר צִוִּיתֶם עֲשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסֹּכָה וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם קָשָׁה עָרְף הוּא. וְעַתָּה הִנֵּיתִיחָה לִּי וַיַּחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלְסָם וְאַעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְּדוֹל.

שמות לב, ז-י

כביכול אומר ה' למידת הדין לפגוע בישראל. כפי שהסברנו לעיל, מידת הדין נכנסת בפער - במקום בו הפוטנציאל לא מימש את עצמו ואף למטה מכך. אבל, צריך לשים לב למה

שמדייקים חז"ל, הקב"ה משתמש בלשון 'הניחה לי' - כאדם האומר 'שמישהו יחזיק אותו כדי שלא אעשה דבר חמור' הרי זה מגלה שאותו אדם באמת אינו רוצה לבצע את אותו דבר חמור. להבדיל אלף אלפי הבדלות, כך גם הקב"ה לא באמת רוצה לכולות את ישראל. הקב"ה רוצה לומר למשה שהוא היה רוצה לכולות - "הניחה לי ויחר אפי בָּהֶם וְאֶכְלֵם" - עכשיו מידת הדין שולטת אבל אתה יכול להפוך אותה לרחמים. מיד מתפלל משה ומזכיר את מידת הרחמים - שם ה'. "וַיִּחַל מֹשֶׁה אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לְמַה ה' יִחַר אַפִּי בְּעַמִּי אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: לְמַה יֹּאמְרוּ מִצְרַיִם לְאֹמֵר בְּרַעְיָה" (שם, יא-יב) - משה צווח כלפי השי"ת: אם תכלה את ישראל יצא שפרעה צדק, שאכן ישראל לא שייכים אל האלוקי בעצם! ש'רעה' - נגד פניהם של ישראל! כיון שכך, מיד: "וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ" (שם, יד).

"וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הַהָר וַיִּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדוּת בְּיָדוֹ לַחַת כְּתוּבִים מִשְׁנֵי עֲבָרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתוּבִים. וְהַלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹקִים הִמָּה וְהַמְּכַתֵּב מְכַתֵּב אֱלֹקִים הוּא חֲרוּת עַל הַלַּחַת. וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קוֹל הָעָם בְּרַעְיָה" - יהושע שומע עוד הפעם ברעה - "וַיֹּאמֶר אֵל מֹשֶׁה קוֹל מַלְחָמָה בְּמַחְנֶה: וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוּת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוּת תְּלוּשָׁה קוֹל עֲנוּת אֲנָכִי שָׁמַע. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֵל הַמַּחְנֶה וַיֵּרָא אֶת הָעֵגֹל וּמַחְלַת וַיִּחַר אֵף מֹשֶׁה וַיִּשְׁלַף מִיָּדוֹ אֶת הַלַּחַת וַיִּשְׂבֹּר אֹתָם פַּתַּח הָהָר" (שם, טו-יט). והשאלה הנשאלת, כיצד משה מתיר לעצמו לשבר את הלוחות?!

בכדי לענות לשאלה הזו צריך להקדים עוד ענין אחד: אחרי שה' נותן למשה את הלוחות כתוב כך: "וַיִּתֵּן אֵל מֹשֶׁה כְּכַלְתּוֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ בְּהָר סיני שְׁנֵי לַחַת הָעֵדוּת לַחַת אֶבֶן כְּתוּבִים בְּאֶצְבָּע אֱלֹקִים" (שמות לא, יח). ואחר כך, בהמשך הפרשה, אחרי שמשה יורד וכבר בדרך אל המחנה, פתאום שבה התורה ומתארת לנו עוד כמה פרטים הנוגעים ללוחות: "וְהַלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹקִים הִמָּה וְהַמְּכַתֵּב מְכַתֵּב אֱלֹקִים הוּא חֲרוּת עַל הַלַּחַת" (שמות לב, טו). חז"ל (אבות פרק ו, ב) דרשו את לשון התורה - 'חרות על הלוחות': אל תקרי חרות אל חירות. הדרשה הזו של חז"ל עונה על השאלה מדוע הכניסה התורה את הפרט הזה באמצע מעשה העגל: הלוחות הם ביטוי למהות האומה. הלוחות הם החירות של האומה, הם העצמיות שלה. שם החופש, ללא סוגרים, ללא מניעות וכבלים, שם העצמיות הכי חופשית ונאמנה לעצמה. היות וכך, היות וישנה הזדהות מוחלטת בין הלוחות ובין האומה, ממילא, אם אין ישראל אין טעם ללוחות אבל אם אין לוחות, זה אומר שישראל עדין לא במדרגה העצמית המקורית שלהם ולכן, בכדי שלא יהיה מקום למידת הדין לטעון את שלה, לזעוק על הפער הלא ממומש ביד ישראל, שובר משה את הלוחות, כאילו אומר, הרי שאין שום פער היות ואין לוחות... ובזה מציל משה את ישראל ממידת הדין לפגוע בישראל ופוחח שער למידת הרחמים.

הרב חנן פורת זצ"ל כתב פעם, תוספת עומק חשובה על העניין הזה: כאשר אדם כותב על נייר יש פה שני דברים - הנייר והאותיות שעל גביו. אבל, כשאדם חורט את האותיות על לוח הרי שיש אחדות מוחלטת בין האותיות והלוח. זוהי כוונת חז"ל בדורשם את לשון התורה. האותיות, המילים הן אחד עם עם- ישראל. מדוע מחליט משה לשבור את הלוחות דווקא עכשיו? מדוע לא בהר לעשות זאת כשה' אומר לו מה מתרחש במחנה?

"וַיֵּרָא אֶת הָעֵגֶל וּמַחֲלַת" - שני דברים אי אפשר לזייף: בכי ומחולות. כשאדם רוקד מתוך ע"ז אז הוא שייך לע"ז. כשהקב"ה סיפר למשה, הוא סיפר לו על העגל אך לא על המחולות. למתבונן מן הצד העניין הבעייתי מתחיל כשיהושע שומע את הקולות העולים מן המחנה. "וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בִּרְעָה" הוא שומע את המחולות ואת הריקודים והוא שומע את פרעה צודק. הטענה שהמהות של ישראל היא 'ברעה' היא נכונה. לכן כתוב על יהושע "וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בִּרְעָה". זה מה שיהושע שומע ועם זה הוא פונה למשה.

משה חולק על יהושע, ומתקדם לשאול את אהרון: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן מַה עָשָׂה לָךְ הָעָם הַזֶּה כִּי הִבֵּאתָ עָלֵינוּ חֲטָאָה גְדוֹלָה. וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֵל יְחִיר אֶף אֲדֹנָי אִתָּה יִדְעָתָּה אֶת הָעָם כִּי בָרַע הוּא" (שמות לב, כא-כב). גם אהרון אומר למשה: אתה לא מבין משה רבנו, העם הוא ברע, פרעה צודק "ראו כי רעה נגד פניכם", במהותם הם לא מתאימים לעניין האלוקי. הם לא שייכים לתורה. יציאת מצרים זה לא הנקודה. יש פה שייכות לעבודה זרה, יש פה מסירות נפש לעבודה זרה. ממשיך אהרון ומספר למשה: "וַיֹּאמֶר לָהֶם לְמִי זָהָב הַתְּפָרָקוּ וַיִּתְּנוּ לִי וְאַשְׁלַכְהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה" (שם, כד). כאן מוסיפה התורה פסוק מיוחד שכמו מקפיא את השיח בין אהרון ומשה ונותן לנו להביט מתוך עיניו של משה: "וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת הָעָם כִּי פָרַע הוּא כִּי פָרַע אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקַמִּיָּהֶם" (שם, כה). מה פירוש המושג 'פרע' שהתורה משתמשת בו כאן? כל הפרשנים אומרים פה אחד שפרוע זה לשון גילוי. התגלית האמת. בפסוק הזה מגלה לנו התורה סביב מה כל הדיון בין משה לה', בין משה ליהושע ובין משה לאהרון: מה הגילוי הפנימי. האם יציאת מצרים גילתה סגולה או שבאמת אין סגולה. מה שגילה אהרון בישראל זה לא את הסגולה אלא דווקא את המסירות נפש לע"ז. יותר גרוע מזה - לא קיים. כבר לא מדובר על העגל. גם לא על המחולות. מדובר כאן על השייכות הפנימית. וטענת אהרון היא שישראל גילו שייכות פנימית לע"ז וממילא נתגלה שאין בהם שום סגולה אלוקית. בשלב הזה, כך אומרת הגמ' (ברכות לב, א) תשש כוחו של משה כנקבה כמעט ואפסו הסיכויים להציל את ישראל. ברגע הקריטי הזה נעמד משה רבנו וזועק קריאה שתהדהד אלפי דורות קדימה: "מִי לֵה' אֵלַי!" צריך לזכור שישראל עדיין לא קבלו את הלוחות ועדיין לא 'נחתם החוזה' בינם ובין ה', אבל במסירות נפש מוכנים לחגור חרבותיהם להרוג איש באחיו במסירות נפש לשם שמים. בלי תורה מכח סגולה. מה שמתרחש בשלב הזה מגלה שבעצם אהרון טועה וכמובן פרעה טועה. המסירות נפש הזאת

של 'מי לה' אלי' מכריעה פה את המסירות נפש של לתת את הזהב לעגל. ברגע הזה מתגלה הגילוי היותר עמוק - השייכות המוחלטת של ישראל אל הקדש.

כעת נחזור לדברי חז"ל שהובאו לעיל, האומרים שדם המילה שמל יהושע את ישראל בכניסה לארץ היה התיקון של הדם שלא נשפך בסופו של דבר בחטא העגל. אומר מדרש ב'ילקוט שמעוני' 'מהו שנית? וכי תעלה על דעתך שישראל שקיבלו את התורה היו ערלים? אלא היו מולים אבל לא היו פורעים כי ישמעאל מלים ולא פורעים אבל ישראל מלים ופורעים' פשוט המדרש הוא כביכול ענין טכני, אבל בעומק יש כאן כוונה אחרת. המשנה בנדרים (פרק ג, י) אומרת: "קונם שאיני נהנה לערלים - אסור במולי האומות". באור הדברים הוא כך: מי שנדר שאסור לו ליהנות מערלים גויים אסור לו ליהנות גם מגויים שנימולו. הסיבה לכך היא שהם מלים אבל לא פורעים, כלומר לא מגלים. מה בדיוק הם לא מגלים? הם לא מגלים שייכות אל האלוקי, המילה אצלם היא ענין טכני גרידא. אין כאן גילוי מהותי פנימי. אבל, ממשיכה המשנה, "קונם שאיני נהנה למולים - אסור בערלי ישראל" אדם נדר אסור הנאה רק נדרת ממולים אבל הוא אסור גם בערלים שבישראל כיון שגם הם בעומק העניין - שייכים. אצל ישראל עומק הברית עם ה' היא עניין שנתחדש ביציאת מצרים ונתגלה בכניסה לארץ - "ישראל מלין ופורעין". כיון שהעניין הזה כבר התגלה שוב אין ספק או צורך בבירור לגבי הסגולה הישראלית.

פסח, כי פסח

פסח הוא חג הגילוי, הטבע מתגלה, האילנות מבלבלים, חיים תוססים פורצים החוצה ומתחדשים. גם טבענו הפנימי מתגלה ביושבנו, כל עם ישראל, לספר ביציאת מצרים. לא רק החכמים - אלא גם התמימים, הרשעים וה'שאינם שואלים'. כולם שייכים אל הסגולה - אל הטבע. טבענו הוא אומה היודעת את השם כי כך ולכך נוצרנו. הביטוי הראשוני והמכונן לכך היא הפסיחה במצריים. כפי שנתבאר, להקב"ה לא הייתה סיבה לפסוח, אך הוא פסח, ובזה נתגלתה הסגולה הגנוזה בנשמת ישראל, סגולה שנתבררה מיציאת מצרים, מתן תורה, חטא העגל ועד הכניסה לארץ נושבת.